Ne yersen ye ama bana karışma!

Toplumdaki Türcülüğün Veganlara Yansıması

Gülce Özen Gürkan, Berk Efe Altınal

"Veganlar doktor Canan Karatay'ın hedefinde: Koyunlara benziyorlar" – *Diken*, 2018

"Canan Karatay: Veganlık hastalık. Karatay, vegan beslenmeyi eleştirdi. Karatay, 'Veganlar kısa ömürlüdür' dedi." – *Gazete Duvar*, 2018

"Vegan beslenmesinde inme riski. İngiliz bilim insanları inceledi: Sebze ile beslenenlerde inme riskinin arttığı gözlemlendi." – *Gazete Duvar*, 2019

"Vegan et üreten şirketin yöneticisi 'burun ısırmaktan' tutuklandı" – *Diken*, 2022

"Çocuğunun 'yetersiz beslenmeden' ölümüyle suçlanan katı vegan diyeti uygulayan kadına ceza" – *Artı Gerçek*, 2022

Buna benzer haber başlıklarını birçok gazetede görebilirsiniz. Ancak, seçtiğimiz bu başlıklar, insan haklarına yönelik birçok meselede ses çıkarmasıyla bilinen haber kaynaklarının bazılarından. Yayınladıkları haberler de gerçek; o sözler söylendi, o araştırmalar yapıldı, o kişiler o suçları işledi. Öyleyse, bu haberleri sorunlu kılan nedir?

İletişim bilimci Jowett ve O'Donnell (2012), propagandayı kaynak ve bilginin güvenilirliğine göre beyaz, kara ve gri olmak üzere üçe ayırmaktadırlar. Kaynak ve bilgi güvenilirse beyaz, ikisinden en az biri şaibeliyse gri, ikisi de güvenilmezse kara propaganda olur. Hem kaynak hem de bilginin güvenilir olduğu durumda, bir haberi propaganda yapan, seçilim ve kompozisyondur. Yukarıdaki haber

başlıklarını veganlık aleyhine birer propaganda yapan da, veganlıkla ilgili haber seçilimi, haberlerin veganlıkla ilişkilendirilme biçimleri ve insanları veganlığa dair belli bir düşünme biçimine sevk eden kurgularıdır.

Yukarıda alıntılanan ve insan haklarına dair sözleri kamuoyu tarafından dikkate alınan haber kaynakları, hayvan haklarıyla doğrudan ilgili bir meseleyi sağlıksızlıkla, bilinçsizlikle, delilikle, sorumsuzlukla ilişkilendiren haberlere yer vermiştir. Ötesinde, birçok okuyucunun haberleri sadece başlıklarıyla değerlendirdiği bir toplumda, bu haberlerin başlıklarını hiçbir eleştirel vurgu içermeksizin, dolayısıyla da taraflı bir biçimde kurgulamıştır. "Veganlar doktor Canan Karatay'ın hedefinde: Koyunlara benziyorlar" başlığını ele alalım. Burada adeta Karatay bir dedektif, veganlar ise birer suçludur. Karatay koyunlara benzeyen veganları hedef almakta ve onların icabına bakmak için harekete geçmekte, hak savunucusu kaynak ise olan biteni karşıdan izleyip aktarmaktadır; hayvan haklarının ve veganlığın kendileriyle hiçbir ilgisi yokmuşçasına. Karatay'ın tamamen dayanaksız sözlerinden yapılan bir habere atılmış başlıkta ise, bu sözlerin yanlışlığına, bir doktorun hiçbir bilimsel dayanak içermeyen yorumlar yaparak halkı yanlış yönlendirmesindeki probleme dair hiçbir vurgu yoktur. Üçüncü başlık, vegan beslenmeyi sebzeye indirgemiş, gerçekte olan bitenle ilgisi olmayan bu tek yönlü beslenme tahayyülünü de inmeye bağlamıştır. Haberin içinde vegan beslenmenin kalp sağlığı için faydalı olduğu bilgisi geçmektedir; ancak, haberin kurgulanma biçimi, sadece sebze yemek gibi veganlıkla doğrudan bir ilgisi olmayan yetersiz bir beslenme üzerine yapılan bir çalışmanın sonuçlarını veganlığa mâl etmeye yol açmaktadır. "Vegan et üreten şirketin yöneticisi 'burun ısırmaktan' tutuklandı" başlığında, şirketin ne ürettiğinin konuyla hiçbir ilgisi olmamasına rağmen dile getirilmesi suretiyle, anormal davranış ve veganlık ilişkilendirilmiştir. Yetersiz beslenmeden çocuk ölümü haberinin başlığı ise, annenin vegan olması üzerine kuruludur. Vegan olmayan ve çocuk yetiştirmeye dair bilinçsiz ya da sorumsuz

davranıştan ceza alan birçok aile vardır; öte yandan, birçok bilinçli vegan aile son derece sağlıklı vegan çocuklar yetiştirmektedir. Bunlara rağmen, haberde annenin veganlığı ön plana çıkarılmakta ve bilinçsizliğiyle veganlığı arasında rastgele bir ilişki kurulmaktadır. Üstelik "katı vegan" diye bir tabir ortaya atılmıştır; böylelikle veganlığın esnek ve katı biçimleri olabileceği, çeşitli sebeplerle veganlığın esnetilerek hayvan kullanımına yer açılan bir vegan(?) yaşamın daha normal olduğu ima edilmektedir.

Haberlerin veganlık aleyhine beyaz propaganda niteliğinde kurgulanmasına yol açan güç ilişkilerini anlayabilmek için, ekonomik ve siyasi çıkarları vegan bir toplum tahayyülüyle örtüşmeyen iktidar sahibi kurumlara bakmak yetmez. Hayvan endüstrisi, siyasetlerinin bir kısmını hayvancılık üzerine kuran iktidar ve muhalefet partileri, hattâ çözümü toplumun vegan olmasında değil hayvanların kullanım şartlarının iyileştirilmesinde arayan ve bağış tabanlarını bu politika üzerine kuran hayvan refahı dernekleri dahi veganlığa dair söylemi bir yere kadar etkileyebilir. Veganlara ve veganlığa yönelik tepkilerin kaynağını, toplumun hayvan meselesine ve meselenin veganlıkla ilişkisine nasıl baktığında aramak gerekir. Bu yazıda, bahsi geçen tüm bu kurumların içine doğduğu ve beslendiği söylemi, söylemin koşulladığı ve söylemi de yeniden üreten tutumları, bu tutumların veganlık temelli hayvan hareketine nasıl yansıdığını inceliyoruz.

Vegan Hareketin Ortaya Çıkışı ve İnsan Hakları Hareketlerinden Farkları

20. yüzyılın başlarından itibaren, sadece hayvan eti değil, hayvan bedenlerinden elde edilen herhangi bir ürünü kullanmanın yanlış olabileceğine dair tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmaların bir sonucu olarak, "vegan" kelimesi ve tanımladığı yaşam biçimi, 1944'te İngiltere'de, Donald Watson ve arkadaşları tarafından ortaya konmuştur (Leneman, 1999). Her ne kadar hayvanların gıda ve giyim kaynağı olarak kullanılmasını reddetmeye yönelik görüşler daha eski tarihlerde zaman zaman ortaya çıkmış olsa da, vegan yaşamı toplumda

yaygınlaştırmaya yönelik toplumsal hareketi bu girişim başlatmıştır. Watson ve arkadaşları, The Vegetarian Society'den ayrılarak Kasım 1944'te The Vegan Society adlı oluşumu kurarlar. Bu oluşumun Watson editörlüğündeki yayın organı olan *The Vegan News* adlı gazete yoluyla, hayvan kullanmayı tamamen reddeden yaşam biçimine "vegan" ismini vererek, onu hayvan kullanımlarının bazı biçimlerini reddedip diğerlerini kapsayan yaşam biçimlerinden ayırırlar. Hayvan kullanımının son derece yaygın ve yerleşik olduğu bir dünya düzeninde veganlığın nasıl ve ne mertebede uygulanabilir olduğu uzun zaman tartışılmıştır. The Vegan Society tarafından 1979'da yayınlanan veganlık tanımı şu şekildedir [01.01.2023]:

> "Hayvanların gıda, giyim ya da başka amaçlarla maruz kaldıkları sömürü ve zulmün her türlüsünden—uygulanabilir olan en mümkün mertebede—kaçınan ve buna ek olarak insanların, hayvanların ve çevrenin yararına, hayvan kullanımı içermeyen alternatiflerin geliştirilmesini ve kullanımını destekleyen felsefe ve yaşam biçimidir. Beslenme söz konusu olduğunda, hayvanlardan tamamen veya kısmi olarak elde edilen ürünlerin reddedilmesini ifade eder."

Bu noktada, "uygulanabilir olan en mümkün mertebe" ifadesinin üzerinde durmak gerekir. Veganlığın hayvanlara dair tutarsız bir yaşam biçimi olduğu, hiçbir zaman tam olarak uygulanamayacağı, dolayısıyla da veganlığın hayatın gerçeklerine verilen duygusal bir tepkiden ibaret olduğu gibi söylemler bu ifadenin amacı ve kapsamıyla yakından ilgilidir. Bahsedilen uygulanabilirlik, keyfî ve kişiden kişiye radikal biçimde değişen bir uygulanabilirlik değildir. Örneğin, bir veganın kahvaltıda vegan peynire erişimi yoksa, bu o kahvaltının hayvansal peynir olmadan yapılamayacağını ve hayvansal peynir yemenin meşrulaşacağını göstermez. Kahvaltının peynir olmadan, başka yiyeceklerle yapılması gerektiğini gösterir. Hayvansal ürün kullanmadan yaşamaya dair ürün ve uygulama çeşitliliği birçok coğrafyada veganların yaşamlarını kolayca sürdürmelerine yeterli bir noktadadır. Vegan sayısı artıp ürün piyasası vegan tüketiciyi de hesaba

katacak şekilde dönüştükçe ürün ve uygulama çeşitliliği de artmaktadır.

Bununla birlikte, kalp hastası bir veganın yaşamını sürdürebilmek adına kullandığı ilacın içeriğinde inek sütü kaynaklı laktoz olması ya da bu ilacın hayvan deneylerinden geçmiş olması gibi durumlar da söz konusu olabilir. İçinde bulunduğumuz dönemde kalp hastası veganın bu ilacın alternatifine ulaşması mümkün olmayabilir, bu da uygulanabilir mümkün mertebe kapsamının dışında kalan bir durumdur; toplumdaki vegan sayısı henüz ilaç sektörünün her ilacı vegan versiyonuyla birlikte çıkarmayı kârlı göreceği bir noktada değildir. Bunların yanı sıra, hayvan kullanımının toplumdaki yerleşikliği sebebiyle, günlük yaşamda kullandığımız bazı eşyaların yapım aşamalarında henüz tespit edemediğimiz, hattâ olasılıklarını aklımıza dahi getirmediğimiz hayvan kullanımları da vardır. Bazı şarapların durultma sürecinde yumurta kullanılması, bazı ürün etiketlerinin hayvansal yapıştırıcıyla yapıştırılması gibi bilgilere, tesadüfen karşımıza çıkmadıkça, ya da sektörde çalışan bir veganın dikkatini çekmedikçe erişemeyebiliriz; ötesinde, bu prosedürlerde hayvan kullanımı olabileceği aklımıza dahi gelmeyebilir. Toplumda vegan sayısı arttıkça, gerek bu kişilerin taleplerine yönelik arz yoluyla, gerekse hayvan kullanımının yanlış olduğu fikrinin yaygınlaşmasının etkisiyle endüstri de dönüşecek, bu tip zorunlu ya da görünmez hayvan kullanımları gittikçe ortadan kalkacaktır.

Hayvan kullanımının bu kadar yerleşik olduğu bir düzende vegan olmanın imkânsız olduğu, ya da, %90 vegan, %75 vegan gibi ifadelerle vegan yaşamın hayvan kullanımına dair daha esnek bir tanım alanına girebileceği gibi söylemlere de sıkça rastlanmaktadır. “Uygulanabilir mertebe” ifadesi bu noktada devreye girerek, veganlığı bu muğlak alandan çekip, vegan yaşamın amacına yönlendirir. Uygulanabilir her durumda hayvan kullanmayı reddetmek, aslında hayvan kullanımının norm olduğu bir toplumda hayvan kullanımını reddetmek anlamına gelir. Bunun sebebi oldukça açıktır: Hemen hepimiz hayvanları ve haklarını önemsediğimizi iddia ederken,

kolayca yaşamımızdan çıkarabileceğimiz birçok ürünü kullanmaya devam ettiğimiz için, yılda 56 ilâ 65 milyar kara hayvanının ve 1 trilyondan fazla deniz hayvanının bu ürünlerin hammaddesi olarak doğmasına, yaşamasına ve öldürülmesine sebep oluruz. Bu tablo, hayvan haklarını önemsediğimiz iddiasıyla keskin bir biçimde çelişir. Vegan olmak, bu çelişkiyi sürdürmek istemediğimizi gerçekçi bir biçimde ortaya koymamızın tek yoludur. Veganlıktan daha azına denk düşen tüm yaşam biçimleri bu çelişkinin bir parçasıdır.

Veganlık temelli hayvan hakları hareketinin diğer hak hareketlerinden ayrışan kısımları da burada ortaya çıkmaya başlar. Öncelikle, veganlık temelli hayvan hakları hareketinde, ayrımcılığa uğrayanlarla bu ayrımcılığa karşı mücadele edenler birbirinden farklıdır. Kadın hareketinde, LGBTİ+ hareketinde, ırkçılık ve etnomerkezcilik karşıtı hareketlerde mücadele özneleri aynı zamanda ayrımcılığa maruz kalan öznelerken, veganlık temelli hayvan hareketinde ayrımcılığa maruz kalan özneler hayvanlar, mücadele özneleriyse veganlardır. Hayvan kullanımının norm olduğu bir toplumda, hayvanların insan ihtiyaçları için kullanılmadığı vegan bir yaşamın ve bu yaşamı sürdürenlerin yadırganmalarından doğan problemler de ortaya çıkmaktadır. Veganlığın ve veganların yadırganması, hayvanlara yönelik yerleşik ayrımcılığın ikincil bir sonucudur. Öte yandan, bu duruma yönelik tespit ve itirazlar, veganlık temelli bir hayvan hareketini gerekli kılan ayrımcılığın kendisini görünmez hâle getirebilmektedir. Ayrımcılık biçimlerine ve ayrımcılıklarla mücadeleye dair fikir üretme süreçlerinde, vegan hareket sıklıkla hayvanlara değil veganlara yönelik ayrımcılıklar üzerinden değerlendirilmekte, bu sonucu doğuran asıl ayrımcılık olan türcülük göz ardı edilmekte ya da ikinci plana atılmaktadır. Bunun sebeplerinden biri insan hakları hareketlerindeki öznelerinin çoğunun vegan olmaması ve türcü düşünme biçiminin etkisiyle insan haklarına öncelik vermeleriyse, bir diğeri de, hayvan hareketini ayrımcılık ve mücadele öznelerinin aynı olduğu insan hakları hareketlerinden edinilen alışkanlıklarla ele almalarıdır.

Veganlık temelli hayvan hakları hareketinin diğer hak hareketlerinden bir diğer farkı ise, toplumu veganlara saygı duymaya değil, vegan olmaya çağırmasıdır. Kadın hareketi toplumu kadın olmaya, Kürt hareketi toplumu Kürt olmaya çağırmaz; hak talepleri bir kimlik dönüşümünü değil, bir arada yaşamın koşullarını merkeze alır. Talepler büyük oranda yasalara ve toplumsal söyleme dair dönüşüm hedefler; bu dönüşümün günlük yaşam ve özel alanda da dönüşüm beklentileri gibi önemli yansımaları olabilse dahi, bu beklentiler hemen hiçbir zaman yeme içme ve giyim düzeninin değişmesi kadar köklü değişimler gerektirmez. Her ne kadar vegan olan birçok kişi veganlığın toplumda yaratılan zorluk imajıyla örtüşmediğini, vegan olmalarından kısa bir zaman sonra alışkanlıklarının oturduğunu, vegan yaşamı kolayca sürdürdüklerini dile getirseler de, en azından mevcut durumda veganlığın özel yaşama yönelik büyük uğraş isteyen bir değişim gerektirdiği söylemi oldukça yaygındır. Topluma böylesi bir dönüşüm çağrısı yapan bir mücadelenin özneleri de ister istemez diğer mücadelelerin öznelerinden farklı bir konuma yerleştirilmektedir.

Veganlık temelli hayvan hakları hareketini insan hakları hareketlerinden ayıran bir başka önemli nokta da, hayvanlara yönelik ayrımcılık anlamına gelen türcülüğün, hayvan bedeni kullanımının yerleşikliğiyle de doğrudan bağlantılı olarak, diğer ayrımcılık biçimlerinden açık ara farkla daha yaygın, yerleşik ve görünmez olmasıdır. Türcülük toplumda iki biçimde kendisini gösterir. Birincisi, insanın diğer hayvanlardan üstün olduğu varsayımıdır. Bu varsayım, zihinsel yetileri ve bu yetilerle de ilişkili olan *tekhne*yi (nesneleri araçsallaştırma becerisini) merkeze alan hiyerarşik kurulumla doğrudan bağlantılıdır. Oysa ki, çeşitli türlerden birçok hayvanın bedensel yetileri insanın teknik ve teknoloji yoluyla ulaşmayı amaçladığı yetiler hesaba katıldığında insandan üstün denebilecek durumdadır. Örneğin, penceremizin önünden havalanan bir kuş anında havada uçabilirken, bizim uçarak bir yerden bir yere varmamız hâlen ciddi bir maliyet, zaman ve birkaç araç aktarımı gerektirmektedir.

Hemen her hayvan türünün diğerlerine kıyasla üstünlükleri olmasına rağmen, zihin ve tekhne yoluyla yarattığımız, diğer türlere ciddi zararlar vermenin yanı sıra henüz kendi türümüzün tamamı için dahi diğer hayvan sürülerine kıyasla yeterince avantaj içermeyen bir toplumsal düzeni, diğer tüm hayvanlardan üstün olmamıza sebep gösterebiliyoruz. Dinî öğretilerin bu konudaki söylemleri ayrı bir konu başlığı olarak incelenebilir; bununla birlikte, bu öğretilerde insanın üstün yaratıldığının emareleri olarak ortaya konan niteliklerin de yine zihin ve tekhne temelli olduğu göze çarpacaktır.

Türcülüğün diğer biçimi ise, hayvan türleri arasında kurulan ahlaki değer hiyerarşisidir. İnsan üstüncülükten farklı olarak, türcülüğün bu biçiminin gerekçeleri daha gelişigüzeldir; kişiden kişiye, kültürden kültüre değişebilir. Örneğin, Avrupa ve Amerika kültürlerinin önemli bir kısmında kediler ve köpeklerin tüm cinslerine aile üyesi muamelesi yapılır ve bedenlerinin yiyecek olarak kullanılması fikrine tiksintiyle yaklaşılır. Asya kültürlerinin azımsanamayacak bir kısmında ise, bu türlere mensup bazı cinslerin yiyecek olarak kullanımı, Avrupa ve Amerika kültürlerinde inek, koyun ve domuz cinslerinin yiyecek olarak kullanılmasına benzer biçimde yaygındır. Bununla birlikte, örneğin ABD'de yenmesi tiksintiyle karşılanan kedi ve köpekler, sahiplendirilemedikleri sürece, barınaklarda düzenli olarak öldürülürler. Dolayısıyla, sahiplendirilen sınırlı sayıda hayvan dışında diğerlerinin akıbeti birbirinden çok da farklı değildir. Bazı Asya kültürlerinde, atlar üzerine binilen arkadaşlar olarak nitelendirilir, ancak gerekli görüldüğünde kesilip yenir. Benzer biçimde, Türkiye'de birçok köy ve kasabada sütleri için üretilen ineklere isim verilir ve aile üyesi gibi görüldükleri iddia edilir; bununla birlikte, yaşamları boyunca süt üretimi için doğurtulup yavrularından ayrılır, süt verimleri düşünce de et olmak üzere öldürülürler. Bununla birlikte, inek yavrusu gördüğümüzde başını okşar, böcek yavrusu gördüğümüzde üzerine basarız. Mezbahalarda kesilen hayvan görüntülerine tahammül edemezken, balıkçılığı romantize eder ve balık pazarlarından canlı balık alıp evde yeriz.

İnsanlara dair hiçbir ayrımcılık, zaman zaman dönemin ihtiyaçları mazeret gösterilerek meşrulaştırma çalışmalarına rağmen (kadınlara yönelik ayrımcılıkları "evi çekip çevirecek ve çocuklara bakacak işgücüyle", LGBTİ+lara yönelik ayrımcılıkları "aile kurumunun korunması gerekliliğiyle", etnomerkezci ayrımcılıkları "ulusal birlik ihtiyacıyla" mazeretlendirme çabaları gibi), insan bedenlerine bu denli keyfî müdahaleyi meşrulaştıracak biçimde gelişmemiştir. Hayvan kullanımlarının bazıları, konu hakkındaki bilgi eksikliğiyle bağlantılı olarak, beslenme ve giyinme ihtiyacıyla gerekçelendiriliyor olabilir; ancak bu gayrimeşru gerekçelendirme dahi, bugünkü hayvan kullanımlarının önemli bir kısmını açıklayamamaktadır. Kimse protein ihtiyacından dolayı hayvan etinden mangal yapmaz, kalsiyum ihtiyacını gidermek için şarabın yanına çeşit çeşit hayvansal peyniri meze olarak koymaz, ya da üşüdüğü için ipek bir giysi satın almaz. Böyle hayvan kullanımlarına keyfiyetten başka bir sebep gösterilemez. Keyif için hayvan kullanmak, toplumsal yaşamın birçok pratiğine sinmiştir. Çoğunluğunu hayvanları önemsediğini iddia eden insanların oluşturduğu bir toplumda hayvanlara tamamen keyif için zarar vermenin meşrulaşması ise, bu şiddetin varlığını gerek nitel gerekse nicel anlamda tahammül edilebilir kılmayı, ötesinde, insanlara yönelik ayrımcılıklarla kıyaslanamayacak ölçüde görünmezleştirmeyi gerektirir. Veganlık toplumu bu görünmezliği sağlayan duvarı kaldırmaya zorlayan, rahatsız edici bir bilgi içerdiği için, veganlara yönelik olası herhangi bir ötekileştirmenin altında da bu bilgiden uzak durma çabası yatar.

Bir sonraki kısımda, veganlığın bu bilgiyi görmezden gelmekten alıkoyarak insanları rahatsız etmesine verilen tepkinin toplumsal söylemde veganlara nasıl yansıdığını ele alıyoruz.

Veganların ve Veganlığın Söylemde Konumlandırılma Biçimleri

Toplum, herkesin birbirini iyi tanıdığı gruplardan değil, toplumu oluşturan bireylerin bir arada yaşamı mümkün kılacak ortak değerlere sahip olduğu söylemiyle bir arada kalan insanlardan oluşur. Bu değerlerin varlığı, insanların birbirlerine karşı tutumlarını ceza ve yaptırımlarla koşullayan yasal prosedürlerin de öncesinde, anlık veya uzun vadeli karar ve seçimlerde rol oynayan bir ahlaki ortaklaşma olduğunu gösterir. Mevcut toplumsal söylem, güçlü ve güçsüz kişilerin çıkar çatışmaları söz konusu olduğunda, bu çatışmaların kişilerin gücü kıstas alınarak çözülmeyeceği iddiasını taşır; bu iddia, toplumu bir arada tutan önemli unsurlardan biridir. Örneğin, toplumun nispeten daha güçsüzleri olarak görülen hayvanlar, çocuklar, engelliler ve yaşlılar, yasalardan önce ahlaki kodlarla korunur ve bu koruma işine bir nevi kutsiyet atfedilir. Toplu taşımada yaşlılara yer vermek, kaybolmuş bir çocuğu ailesine teslim etmeyi o ânın önceliği hâline getirmek, sağduyu ve erdem göstergesi olarak görülür.

Toplumun bu gruplara mensup kişilerden saniyede binlercesini keyif ya da alışkanlık çatısı altında toplanabilecek gerekçelerle sistematik bir biçimde öldürüyor olması, kabullenilmesi zor, toplumsal yaşamı kuran ön kabullerin gerçekliğini sorgulatan, yıkıcı bir bilgidir. O yüzden de, hayvan haklarının bir gereği olarak vegan olduğunu, yani keyif ya da alışkanlık sebebiyle hayvan bedeni kullanmadığını söyleyen kişilerin bu bilgiyi kamusal alandan uzak tutmalarına yönelik neredeyse refleksif denebilecek bir çaba ortaya çıkar. Veganlar, ya hayvanlar için gereğinden fazla duygusallık taşıyan seçimlerini kendilerine saklamaları gerektiği söylemiyle yaşam biçimlerini kamusal alandan uzak tutmaya çağrılırlar, ya da elitizm, misyonerlik, dinsizlik, hattâ ırkçılık gibi ithamlar yoluyla, toplumu bir arada tutan değerler söyleminin karşısında konumlandırılırlar. Bu kısımda, veganlara ve veganlığa dair bu tip söylemler üzerine yapılmış bazı araştırmaları ele alıyoruz.

1. Ahlaki Reddedişin Yarattığı Sıkıntılar

Bir tadım çalışmasında bir grup insandan bir parça sosisin tadına bakmalarının istendiğini düşünelim. Katılımcılar, sosislerin tadına bakmakta ve bir geri bildirim vermekte, ardından da diğer katılımcıların geri bildirimlerini okumakta ve bu geri bildirimleri yazan kişiler hakkında bir görüş belirtmektedirler. Böyle bir ortam kurgulayan Cramwinckel ve diğerleri (2013) katılımcıların inceleyecekleri geri bildirimlerin arasına iki adet sahte katılımcı geri bildirimi eklerler. Bu sahte katılımcıların ikisi de, geri bildirim formuna sosisleri yemeyi reddettikleri yazarlar; ilk sahte katılımcı sosis yemekten genel olarak hoşlanmadığı için bu sosisleri de yemediğini yazmıştır, ikincisiyse uzun yıllardır ahlaki sebeplerle et yemediğini, dolayısıyla bu sosisleri yemeyi de kabul edemeyeceğini ifade etmiştir. Diğer katılımcılar, sosisleri yemeyi ahlaki olarak reddeden kişinin geri bildirim formunu okuduklarında bu kişiden hiç hoşlanmadıklarını ve bu kişinin bu davranışını kendilerine yönelik bir tehdit olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir.

Toplumda genel olarak uygulanan ve normal kabul edilen davranışlar kendi ahlaki değerleriyle çeliştiğinde, normal kabul edilenleri reddederek ahlaki değerleri çerçevesinde ilkesel davranışlarını sürdüren kişileri ifade etmek için kullanılan kavramlardan biri, *ahlaki isyankâr* kavramıdır (Monin, Sawyer ve Marquez, 2008). Ahlaki isyankârlara örnek olarak ırkçılığın ya da cinsiyetçiliğin norm olduğu bir ortamda ırkçı ve cinsiyetçi şakalara gülmeyi reddeden, geri dönüşüm davranışının nadir uygulandığı bir ortamda atıklarını türlerine göre ayrıştıran, korsan yayınların yaygın olarak indirildiği ve kullanıldığı bir ortamda bunu etik bulmayarak özellikle bandrollü ürünleri kullanmayı tercih eden kişiler sayılabilir.

Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde, veganların da ahlaki isyankârlar olarak konumlandırıldığı görülür. Minson ve Monin'in (2012) et yemeyi ahlaki gerekçelerle reddeden kişilerle ilgili ortaya çıkan hoşnutsuzlukları incelediği çalışma bu durumun ilgi çekici bir

örneğidir. Çalışmada ilk olarak katılımcılara et yemeyi reddeden kişilerle ilgili düşüncelerinin sorulduğu bir ölçek verilmiştir. Katılımcılar ölçeği doldurarak et yemeyi reddeden kişilerle ilgili olumsuz düşüncelerini ifade etmekle kalmamış, bir de ölçeğin altına "ne yapıyorlarsa yapsınlar ama benim ne yediğime karışmasınlar" benzeri yorumlar bırakmışlardır. Oysa sorularda katılımcıların davranışlarını sorgulayan herhangi bir uyaran ya da ifade söz konusu değildir, buna rağmen et yemeyi reddeden kişileri düşünen katılımcılar kendi alışkanlıklarına yönelik bir tehdit algılamaktadır. Bu bulgudan yola çıkan araştırmacılar, bir sonraki çalışmalarına katılımcıların kendi davranışlarına yönelik tehdit algısını güçlendirmek amacıyla; "eğer normalde beslendiğim biçimi görselerdi vejetaryenler benim ahlaksız olduğumu düşünürlerdi" gibi ifadeler içeren; "vejetaryenler benim hakkımda ne düşünürdü?" ölçeği eklemiştir. İlk olarak bu ölçeğin sunulması durumunda, kendilerine yönelik tehdit algısı arttığı için, katılımcıların et yemeyi reddedenlere yönelik olumsuz görüşleri de artmıştır.

Bu olumsuz görüşler oldukça güçlü olabilmektedir; et tüketen katılımcılarla yapılan bir çalışmada veganların, sıklıkla önyargıların hedefi olan (siyahiler gibi) gruplarla benzer düzeyde ya da daha olumsuz değerlendirildiği bulgulanmıştır (MacInnis ve Hodson, 2017). Glutensiz beslenme gibi sağlık odaklı beslenme gruplarıyla karşılaştırıldığında, veganlıkla ilgili değerlendirmelerin daha olumsuz olduğu görülmüştür. Bu olumsuz değerlendirmeler, hayvansal ürün tüketmeyen kişi bunu yine sağlığı için yapıyorsa pek güçlü değildir, ekolojik duyarlılık sebebiyle yapıyorsa biraz daha güçlüdür ancak en güçlü olumsuz değerlendirmelerin veganlığın hayvan hakları için uygulandığının belirtildiği durumlar olduğu gözlemlenmiştir (MacInnis ve Hodson, 2017). Bu bulgunun sebeplerinden biri de, olumsuz değerlendirmelerin, toplumun genelinden ayrışan davranışın ahlaki sebeplerle yapılmasının oluşturduğu tehdit algısıdır.

Söz konusu tehdidin en az iki sebebi vardır: Bunlardan biri, ilkeli davranışın kendisidir; normdan ahlaki gerekçelerle sapan davranış

diğer eylemleri sorgulamaya açmaktadır. Örneğin, et yemek, üzerinde tartışmanın olmadığı, üzerine düşünülmeden gerçekleştirilen bir eylemken, artık bilinçli olarak tercih edilen ya da reddedilen ahlaki bir mesele haline gelir. İkincisiyse davranışa eşlik eden ilkedir. Örneğin, et yemeyi ahlaki sebeplerle reddeden kişi aynı zamanda et yemenin ahlaken yanlış bir davranış olduğunu ima etmiş olur. Böylelikle, bu durumu gözlemleyen ancak söz konusu ilkeye aykırı davranan kişi, kendisinin bu davranışının karşısındaki tarafından ahlaken yanlış bulunduğunu fark eder. Bu iki unsur, katılımcının vegan olan kişi tarafından davranışı sebebiyle yargılandığını (ya da yargılanacağını) hayal etmesine sebep olur. Bu durumun yarattığı rahatsızlığı hafifletmenin bir yolu olarak, bu rahatsızlığa sebep olan kişiye karşı olumsuz hisler beslemeye başlar.

Tüm bu veriler, veganlara yönelik olumsuz algıların, veganların varlığının daha önce ahlaken nötr kabul edilen bir davranışı ya da alışkanlığı ahlaki tartışma alanına taşıyor olmasıyla ilgili olduğuna işaret eder. Bu ahlaki tartışmadan kaçınmak için kullanılabilecek kestirme yollardan biri, bu tartışmayı gündeme getiren kişiye yönelik olumsuz his ve düşünceler ortaya koymaktır. Ancak bu olumsuz algılar bireysel düzeyde kalmamakta, kalıp yargılar olarak söylem içinde yer alabilmektedir. Takip eden kısımda bu kalıp yargıları inceleyeceğiz.

2. Veganların Toplumu Veganlıktan Soğuttuğu İddiası ve Kalıp Yargılar

Tüm toplumun aynı anda aynı ahlaki hatayı yaptığını fark etmek, insanları zorlar. Hele de bu hatanın, tıpkı çocuklar ve engelliler gibi, herkesin kayıtsız şartsız korumak gerektiği konusunda birleştiği kesimlerden biri olan hayvanlara karşı yapılıyor olduğunu kabullenmek, daha önce bahsettiğimiz toplumsal dinamiklerin de etkisiyle, insanları daha da zorlar. Hayvan hakları ve veganlık arasındaki bağlantı, insanların kaçınmakta zorlanacakları kadar güçlüdür; hayvanların bedenlerini kullanarak onlara zarar vermeyi

sadece keyif ve alışkanlıkla açıklayabiliyorsak, bunu yapmayı acilen bırakmamız gerekir. Ancak bunu yapmayı bırakmak, o zamana kadar hayvanlara keyfî bir biçimde zarar vermiş olduğumuzu kabullenme gerekliliğini de yanında getirir. Yaşamı boyunca kendisini ortak ahlaki kodları takip edebilecek kadar erdemli gören birçok kişi, bu zararı vermeye o zamana kadar neden devam ettiğini, "birilerinin kendisine bunu zorla yaptırması" ile açıklamak zorunda hisseder. Bu birileri, bizleri seçimlerimize dair pasif konumda bıraktığını düşündüğümüz hayvan endüstrisi olabileceği gibi, veganlığa sıcak bakmamızın önünde engel teşkil eden bir grup insan da olabilir.

Aynı hata fark etme süreciyle karşılaşan, ancak diğerlerinden farklı olarak bu süreçle yüzleşmeyi seçen veganlar, hayvanların içinde bulunduğu şiddet ortamında kendi geçmişlerinin ve mevcut toplum yapısının payının farkındadırlar. Veganların çoğu, hele de vegan yaşamlarının ilk dönemlerinde, şiddet faili bir toplumla ve bu toplumun hayvanlara karşı şiddeti gıda ya da giyimle normalleştiren yasalarıyla, ortalama seviyedeki iletişim becerilerini kullanarak nasıl yüzleşeceğini kestiremez. Bu yüzden de hayvanlarla ilgili yanlışlığı anlama ve anlatma çabaları öfke nöbetine dönüşebilmektedir. Böyle veganlar gördüğümüzde, veganlıkla aramıza girdiğini iddia edeceğimiz kesimi de bulmuş oluruz.

Bu durum, toplumda normalleşmiş zarar ve şiddete karşı harekete geçen başka gruplar için de benzer şekilde işler. İnsanlar bu gruplara dair çevrelerinden, gözlemlerinden ve basın ya da sosyal ağlar aracılığıyla kendilerine ulaşan söylemlerden yola çıkarak bazı izlenimler oluştururlar. Örneğin Bashir ve diğerlerinin (2013) gerçekleştirdiği çalışmada, katılımcılar çevrecileri ve feministleri eksantrik ve militan bulduklarını ifade etmiş; dahası, bu kalıp yargılar üzerinden "tipik" aktivistlerle iletişim kurmakta isteksiz olduklarını ve bu aktivistler tarafından önerilen değişiklikleri yapma motivasyonlarının düşük olduğunu belirtmişlerdir. Yani, amacı toplumsal değişiklik için çalışmak olan gruplar, bu sosyal değişikliğin gerçekleşmeme sebebi olarak işaret edilmiştir.

Söz konusu veganlık ve veganlar olduğunda da benzer kalıp yargılardan söz etmek mümkündür. Örneğin Cole ve Morgan (2011), Birleşik Krallık'taki gazeteleri inceledikleri çalışmalarında, veganların haberlerde ve görüş yazılarında sıklıkla çileci, aşırı duygusal, başkalarına düşmanlık besleyen, geçici heveslere kapılmış kişiler olarak betimlendiklerini tespit etmiştir. Cole ve Morgan (2011), bunun hem söz konusu gazetelerin okuyucularına hem de hayvanlara yönelik bir haksızlığa sebep olduğunu söyler: Bu haberler yoluyla veganlık deneyimi hatalı bir biçimde temsil edilerek marjinalleştirilir ve veganlık deneyimini doğru bir şekilde anlama imkânı okuyucuların elinden alınır. Ötesinde, veganlığın marjinal ve abartılı bir kimlik olarak resmedilmesi sebebiyle insan-hayvan ilişkilerindeki şiddet görünmez hale getirilir ve yeniden üretilir.

Vegan olmayan kişiler, bu kalıp yargılar sebebiyle veganlarla aralarına sosyal mesafe koyar ve veganlıkla ilişkilendirilen davranışlardan kaçınır; örneğin yemekhanede vegan menüyü seçenek olarak görmez veya kahvesinde bitkisel süt denemek istemez. (Bresnahan, Zhuang ve Zhu, 2016). Kalıp yargıların farkında olan kişiler, vegan pratikleri benimsemeleri durumunda sosyal olarak dışlanacaklarını, arkadaşlarıyla ve aileleriyle aralarının bozulacağını düşünür ve bu yüzden bu pratiklerle özdeşleşmeyecek davranışlarda bulunur (Markowski ve Roxburgh, 2019).

Peki bütün bunlar insanların vegan olmaktan kaçınmasına gerçekten sebep oluyor mu? Bu sorunun cevabı bahsi geçen çalışmaların sonuçlarından ilk bakışta edindiğimiz kadar basit olmayabilir. Bireylerin beslenmelerinden eti çıkarmalarının ya da veganlık pratiklerini benimsemelerinin önünde engel oluşturan faktörlerin incelendiği bir çalışmada, kalıp yargıların rolünün beklendiği kadar yüksek olmadığı görülmüştür. Katılımcılar kendilerini bu pratiklerden uzak tutan kaygının etiketlenmek değil, yiyeceklerden alınan lezzetten mahrum kalma ve bireysel sağlıkları için duydukları endişeler olduğunu raporlamaktadır (Rosenfeld ve Tomiyama, 2020). Planlanmış bir bitki-temelli beslenmenin sağlık

açısından sakıncaları olmadığı (Craig, Mangels ve American Dietetic Association, 2009) ve pek çok bitki temelli alternatif gıdanın erişilebilir olduğu düşünüldüğünde, bu kaygılar vegan yaşama dair bilgi eksiklikleriyle ilişkilendirilebilir. Vegan yiyeceklere ilişkin bilgi eksikliğinde devreye giren kalıp yargılar, veganları çilekeş ve sağlıksız olarak işaretleyen toplumsal söylemin bir yansımasıdır.

3. Veganlığın Cinsiyetlendirilmesi

"Erkek adam et yer", "erkek adam eti kanlı yer" gibi ifadeler pek çok kişi için tanıdık ifadelerdir. Bu ve benzeri yakıştırmalara, günlük yaşamda bir arkadaş grubu sohbeti esnasında ya da sosyal medyada gezinirken rastlayabileceğimiz gibi, ana akım medyada da rastlayabiliriz. Muhafazakâr çizgideki bir gazetede "Erkek adam et yer!" başlığıyla yayınlanan ve kadınların et yemeyen erkekleri pısırık ve can sıkıcı bulmasından dem vuran gazete haberi [02.01.2023], benzer biçimde kurgulanmış ve her an rastlanabilecek haberlerden yalnızca bir tanesidir.

Et ve erkeklik arasındaki ilişkilendirmeye dair çalışmalarıyla bilinen Carol Adams (1990), erkeklere ve kadınlara farklı yiyecekler atanması sonucunu doğuran bu kurgunun, bazı kültürlerde hamilelikte et ağırlıklı beslenmenin erkek çocuk doğurmayla, sebze ve bakliyat ağırlıklı beslenmenin ise kız çocuk doğurmayla ilişkilendirilmesine varacak kadar güçlü olduğundan bahsetmektedir.

Et ve erkeklik arasında kurulan bu ilişki, hem hayvansal ürünleri reddetmeye hem de bitkisel gıda tüketimine yönelik kalıp yargıları beraberinde getirir. Sosyal medyada maskülen özelliklerden yoksun olduğu düşünülen erkekler için kullanılan "soya oğlanı" (*soy boy*) ifadesi bunun bir örneğidir. Bu ifadeyle, iyi bir protein kaynağı olan ve vegan beslenmede hayvan etinin ve sütünün yerine geçtiği düşünülen soya fasulyesi, erkekliğin karşısında konumlandırılır. Yakın zamanda, dövüş ve fiziksel gücü merkeze alan bir dizide, dövüşmeyi bırakan bir erkek için olumsuz anlamda "tofu yiyici" ifadesinin kullanıldığına rastladık. Tofu, soya fasulyesinden yapılan

ve Doğu Asya kökenli yemeklerde yüzyıllardır kullanılıyor olmasına rağmen vegan beslenmeyle özdeşleştirilen bir yiyecek.

Gambert ve Linné (2018), "soya oğlanı" kavramı üzerine yürüttükleri çalışmada Doğu Asya mutfağında kullanılan tofu ve soya sütü gibi soya bazlı bitkisel gıdaların *efemine* olarak görülmelerinin tarihini incelemiştir. Buna göre, soyaya yönelik aşağılama ve tedirginlik, on dokuzuncu yüzyılda, kolonileştirme döneminde et yiyen *maskülen* batılı erkek ile pirinç ile beslenen *feminen* doğulu erkeği ayırt eden dikotominin bir yeniden üretimi olarak aşırı sağcı çevrelerde dolaşıma girer ve popülerleşir. Doğu Asyalı nüfusta laktoz intoleransının Avrupalı beyazlara göre daha yüksek olması, laktoz içeren inek sütünün beyazlığın bir simgesi olarak benimsenmesine yol açar. Soya ise östrojen içerdiği ve tüketildiğinde erkeklerin düşünme biçimlerini ve vücutlarını etkileyeceği gibi gerekçelerle uzak durulması gereken bir yiyecek olarak resmedilir. İlginç olan şudur ki, soya insan vücudunu etkilemeyen bitkisel östrojen içerirken, beslenmesinde hayvansal gıdalar da bulunan kişilerin alımladığı östrojenin %60-80'inin hayvansal süt ve süt ürünlerinden geldiği birçok çalışmada bulgulanmıştır (Malekinejad ve Rezabakhsh, 2015). Zira hayvansal süt, bir dişi hayvanın kendi yavrusunu besleme sıvısıdır. Soyanın, insan vücuduna etki edecek biçimde östrojen içerdiği ya da soya tüketiminin feminen addedilen nitelikler ya da davranışlar kazandıracağı doğru olmasa bile (Messina, 2010), Batı dünyasında Asya kökenli gıdalara yönelik tedirginlik bu iddiaların kolaylıkla popülerleşmesine sebep olmuştur. Hattâ daha da ileri gidip, soya içeren gıdaların (ve bu gıdaları tüketmeyle ilişkilendirilen veganlığın), erkekleri geleneksel maskülen değerlerden uzaklaştırmak ve feminenleştirmek için örgütlenmiş küresel bir komplonun parçası olduğunu iddia edenler dahi vardır.

Hayvansal gıdaların toplumsal cinsiyetlendirilmesi, medya ve reklamlar yoluyla sürekli olarak dolaşımda tutulur ve aynı zamanda çeşitli ürünlerin pazarlanmasında kullanılır. Bu durumun çarpıcı bir örneği 2006 yılında Burger King'in *Manthem* (İngilizce *Man*

Anthem'den, "erkek marşı") kampanyasıdır (Burger King, 2006). Teksas usulü yeni bir burgerin pazarlanması için hazırlanmış olan kampanyada, bir gurme restoranda önüne getirilen yiyeceği reddeden bir erkek; "*artık piliçler* ['kadınlar' anlamında] *için hazırlanan yiyeceklerle tatmin olamayacak kadar açım*" diyerek bir isyana katılır ve kendisi gibi genç erkeklerden oluşan bir kalabalıkla birlikte yürürken; "*Kiş yemekten bıkıp usandım / Tofuya elveda dedim / Elimi Whooper bifteğine uzattım*" dizelerini seslendirir. Buerkle (2009) bu reklam üzerine yaptığı analizde, "kadınsı" olarak kabul edilen yiyeceklerin reddedilmesini, erkek egemen dünya üzerindeki kadın etkisinin reddi olarak yorumlamaktadır. Reklamın başında çizilen ve kiş, tofu ya da gurme yiyeceklerin arzu edilir ve estetik yiyecekler olarak sunulduğu tablo, ilerleyen saniyelerde erkeklerin "evcilleştirilmesi" ve "kadınsılaştırılması" olarak değerlendirilmekte, et ve süt bir karşı kültür unsuru olarak pazarlanmaktadır. Buerkle (2009), reklamın devamında bir dizi sosyal hareketin parodileştirilmesine dikkat çeker; örneğin Burger King'e burger yemeye giden erkeklerin taşıdığı "*I am a man*" pankartları ABDli medenî haklar hareketinde siyahların taşıdığı pankartları, erkeklerin atletlerini yırtarak ateşe atmaları ise feministlerin 1960lardaki sütyen yakma eylemlerini çağrıştırır. Reklam, erkekleri kadınsılaşmış bir kültürel atmosferde kadınlar tarafından belirlenmiş sosyal pratikleri benimsemek mecburiyetinde bırakılarak ezilmiş ve asimile edilmiş ancak nihayet başkaldıran bir kimlik olarak tarif etmektedir. Böylece, 2010ların sonunda yükselen *incel* (İstemsiz Bakirler), The Redpill Movement (Kırmızı Hap Hareketi) ya da MGTOW (Kendi Yollarına Giden Erkekler) gibi aşırı-sağcı erkek hareketlerini öncelemekte ve bu hareketlerle benzer bir ideolojik arka planı yansıtmaktadır (bu hareketlerin bir incelemesi için bkz. İşler-Sevindi ve Akalın, 2022).

Bu örneklerde de görüldüğü üzere, toplumdaki yerleşik ikili cinsiyet anlayışı ve bu anlayışı desteklemek üzere kadın ve erkek cinsiyet kimliklerine tıpkı pembe ve mavi renkler gibi rastgele nitelikler atama, hayvan meselesine ve hayvansal gıdalara da

yansımıştır. Cinsellikle ilişkilendirilen organlara bakılarak kadınlık ve erkeklik atanan bedenler, gerçekte hayvan etini sindirme ya da besinlerin emilim miktarı konusunda anlamlı bir fark içermez. Ötesinde, yoğun olarak hayvan etiyle beslenmenin kalp damar hastalıkları, şeker hastalığı, obezite ve kanserle ilişkisine dair çok sayıda çalışma mevcuttur (Craig, Mangels ve American Dietetic Association, 2009). Fiziksel gücü sağlayan tek besin öğesinin protein olduğu varsayıldığında dahi, çoğu baklagildeki protein miktarının hayvan etindekine denk, bazılarında da etten fazla olması, güç-et denkleştirmesini geçersiz kılar. Tüm bunlara rağmen, toplumsal söylemde erkeklik ve et arasında fiziksel güç eksenli bir bağ kurulmaktadır.

Önceki bölümlerde veganlara yönelik olumsuz kalıp yargılardan ve duygulanımlardan söz etmiştik. MacInnis ve Hodson'ın (2017) çalışması erkek veganların diğer veganlardan daha olumsuz bir şekilde değerlendirildiğini göstermektedir. Bir erkeğin vegan olması vegan olmayan kişilerde en az iki huzursuzluk yaratır. Birincisi, diğer veganlar için de geçerli olduğu üzere, veganlık mefhumuyla açılan hayvan meselesi tartışmalarının yarattığı ahlaki tutarsızlık hissidir. İkincisiyse, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle yeme içme kültürünü ilişkilendiren davranış ve düşünce alışkanlıklarının dışına çıkmasıdır. Veganları olumsuz değerlendirenler de yaşlıların ve ete bağlılığı yüksek olanların yanı sıra yine erkeklerdir, yani erkekler bir veganla karşılaşmaktan daha fazla rahatsızlık duymaktadır (Judge ve Wilson, 2019; Vandermoere, Geerts, de Backer, Erreygers ve van Doorslaer, 2019).

Yakın zamanda yapılan çalışmalar ise, bitkisel bazlı et bir yana, hayvan hücresinden üretilen ve tamamen hayvansal olan laboratuvar üretimi etin dahi "erkekçe" olmadığını, erkeğin yiyeceği etin öldürülmüş hayvan bedeninden gelmesi gerektiğine dair görüşün hâlen korunduğunu göstermektedir (Salmen ve Dhont, 2022). Geleneksel yöntemlerle elde edilen etle birebir aynı besleyicilik, tat ve dokuya sahip olsa dahi sentetik olan, yani bir hayvanın zapt edilip

öldürülmesiyle elde edilmeyen etin erkekçe bulunmaması, et ile erkeklik arasında kurulan ilişkinin egemenlik ve hakimiyetle de bağlantılı olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Hayvansal ürün tüketiminin cinsiyetlendirilmesi üzerine ortaya konan tartışmaların bir diğer boyutu da, feminizm ve hayvan hakları arasında kurulan ilişki üzerinedir. İlk bakışta feminizm ve hayvan hakları arasında kurulacak bir bağın erkeklik ve et arasında kurulan bağa muhalif bir önerme teşkil edeceği düşünülse de, ilginç bir biçimde, bu iki ilişkilendirme benzer bir noktaya çıkar. Örneğin, Carol Adams (1990), kadınlara yönelik baskı ve şiddet ile hayvan sömürüsü arasında ilişki kurmakta, "pilav yeme ve kadınlara inanma" önerisiyle sonlandırdığı *Etin Cinsel Politikası* başlıklı kitabında, kadınları—tıpkı hayvanlar için de geçerli olduğu üzere—doğayla, doğurganlıkla ve bitkisel yiyeceklerle özdeşleştiren bir anlayışı tekrar eder. Üstelik bu anlayışı kadın meselesine dair savının temel bir unsuru olarak benimsediği için, kadınlara yönelik özcü söylemi daha da yerleşik bir hâle getirir. Bir diğer problematik durum da, Adams'ın, yumurta ve sütü, dişi hayvanların sömürülmesiyle elde edilmeleri gerekçesiyle "dişilleştirilmiş protein" olarak ele alması ve inekleri "kadın" olarak nitelendirmesidir. Bu yaklaşım, inek sütü kullanımının türcülükten değil de cinsiyetçilikten kaynaklandığı gibi bir izlenim doğurur (Mun, 2015). Ancak, hayvanların toplumsal cinsiyeti yoktur; hayvanlar erkek ya da dişi oldukları için kullanılmazlar; sütleri, kasları, yumurtaları, yünleri, derileri için, birer yiyecek kaynağı olarak kullanılırlar. Bedenlerine dair cinsiyetlendirilip bunun üzerinden tartışma yürütülecek bütünlüklü bir algı yoktur; herhangi bir aygıt ya da makine gibi, kullanım alanlarına göre birleştirilip parçalanırlar. Üstelik, etle erkekliği ilişkilendiren cinsiyetçi düşünceler, süt, yumurta, deri ve yün gibi beden çıktılarının kullanımını kapsamaz. Bu hayvansal ürünler erkeklikle özdeşleştirilmez; örneğin, Adams'ın kitabını "yumurta yiyin, yün giyin ve kadınlara inanın" diyerek bitirmesi hâlinde bir tutarsızlık ortaya çıkmayacaktır. Oysa ki, bu beden çıktılarının kullanımı hayvanlar için et üretim aracı olarak görülmekten daha iyi

sonuçlar vermez; sadece etle erkeklik arasında kurulan ilişkiye verilen tepkinin hayvan meselesine tutarlı bir katkısı yoktur.

Veganlık temelli hayvan hakları hareketinin başarıya ulaşması sadece kadınların değil, tüm toplumun vegan olmasına bağlıdır. Bitkilerin ve kadınların güçlerini bir arada savunan bir anlayışla yiyecekleri toplumsal cinsiyetin bir parçası hâline getiren söylemi devam ettirmek, et yemeyi erkeklikle özdeşleştiren söylemi de devam ettirmek anlamına gelecek, veganlığa ve veganlara dair cinsiyetçi kalıp yargıları güçlendirecektir.

4. Veganların Dış Grup Olarak Konumlandırılması: Irkçılık, Kolonyalizm ve Elitizm İddiaları, Komplo Teorileri

Fikrî azınlıkların kendi fikirlerini toplumda yaygınlaştırmalarına engel olabilecek unsurlardan biri de, bu fikirlerin bir dış grup tarafından ve/veya bir takım gizli niyetlerle savunuluyor olduğu yönündeki inanç ya da algılardır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014, s. 284-285).

Veganlığın toplumda hızlı bir şekilde yaygınlaşmasının temel sebeplerinden biri, çoğu kişinin hayvanlara dair halihazırda sahip olduğu duyarlılıklarla tutarlılık içinde olmasıdır. Hayvanlara gereksiz yere zarar vermeyi ya da ortada hiçbir zorunluluk yokken hayvanları öldürmeyi yanlış bulmak, büyük oranda ortaklaştığımız bir ahlaki değerdir. Hayvanları yemeden, giymeden ya da başka şekillerde kullanmadan da yaşayabileceğimiz bilgisi, bu ahlaki değerin pratikte veganlık olarak hayata geçirilmesini gerektirir. Aradaki bağ oldukça nettir; tam da bu netliğin rahatsız ediciliği sebebiyle, bu bağın yok sayılmasını sağlayan toplumsal dinamikler devreye girmektedir. Bu dinamiklerden biri de, veganların bir dış grup olarak etiketlenmesidir. Radikal bir güruh olarak "veganlar" tahayyülü, veganlığın hayvan meselesine dair net mesajıyla toplumun arasındaki mesafeyi sağlamaktadır.

Bu konuda iki çarpıcı örnek, siyasal spektrumun ilk bakışta birbirine zıt görünen kutuplarında ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki,

veganlık savunusunun Batı ve beyaz kültürel kolonyalizminin bir uzantısı olduğu şeklinde bir iddiayla ABD solundan; ikincisiyse veganlık savunusunu bireysel özgürlükler ve Batılı değerlere karşı yürütülen büyük bir kültürel projenin devamı olarak gören sağ kanattan gelmektedir.

Sözgelimi, ABD'de sol tandanslı bir yayın organı olan Vice News'te yayınlanan bir makale; "Sevgili beyaz veganlar, yiyecekleri kendinize mal etmeye son verin" (Zoledziowski, 2020) başlığını taşımaktadır. Makalenin içeriğinde bitkisel beslenme biçimlerinin ve bitkisel malzemelerle hazırlanan çok sayıda yiyeceğin halihazırda birçok kültürde yer aldığı anlatılıyor olsa da, makalenin başlığı ABD'de süregelen kültürel yağmacılık tartışmalarına gönderme yapmaktadır.

Kültürel yağmacılık kavramı etrafında dönen tartışmalarda, pek çok kültürün hayvansal ürünler, özellikle de et etrafında şekillenmiş bir beslenme geleneğine (ve giyinme, eğlence gibi diğer kullanım geleneklerine) sahip olmasından yola çıkılarak, vegan hareketin kültürel farklılıklara saygı duymaksızın bu kullanımların tamamını eleştirdiği noktasına varılmaktadır. Örneğin, The Stanford Daily çevrimiçi dergisinde yayınlanan Beyaz Veganlık başlıklı görüş yazısında Ruzekowicz (2020); "Veganlık modası ve vegan olmakla ilgili sosyal baskılar, ister çevre ister başka bir nedenle olsun, dünya çapında kültürlerinin temel taşı olarak ete güvenen insanların geçim kaynaklarını tehdit ediyor" ifadelerini kullanmaktadır. Bu yaklaşımda elbette "et" olarak ifade edilen hayvan bedeni tamamen kültürel bir öğeye ve bir hammaddeye dönüşmüş, veganlığın aslen gündeme getirdiği hayvan hakları meselesi "Batı kültürüne özgü" bir duyarlılık olarak işaretlenmiştir.

Bu oldukça problemli bir yaklaşımdır, çünkü Batılı addedilen kültürler de dahil olmak üzere hemen her kültür hayvanların evcilleştirilmesi ve mülk haline getirilmesiyle birlikte hayvan sömürüsüne dayanan pratikler geliştirmiştir. Herhangi bir kültür

bundan muaf olmadığı gibi, bir pratik sadece kültürel arka plana sahip olduğu için, yarattığı hak ihlallerine rağmen mazur görülebilir değildir. Ancak son yıllarda LGBTİ hakları ve feminizm gibi konularda, bu alanlardaki hak mücadelesini "Batılı ve kolonyal" olarak işaretleyen yaklaşımlar hayvan haklarında da bu şekilde kendisini göstermektedir. Böylelikle Batılı addedilen toplumlar, kendi içinde hak ve adalet mevzularını tartışabilir bir güruh olarak ele alınırken, Batı dışı toplumlar ve beyaz olmayan kültürler durağan ve değişime kapalı görülür; bu kültürlerden olduğu varsayılan bireylerse özcü bir öznelliğe hapsedilirler. Batılı ve beyaz olmayan veganların deneyimleri ve yaşantıları iki şekilde görünmezleştirilir. Bunlardan birincisi, Batı dışındaki veganlığın ya tamamen yok sayılması ya da sömürgeleştirilmiş bir öznellik olarak damgalanmasıdır. İkincisi ise, veganlığın hayvan haklarıyla ilişkisinin yok sayılması ve dine veya diğer geleneklere dayalı bitkisel beslenme rejimleriyle ilişkilendirilmesidir. İronik olan, temelde özcülüğe dayalı bu oryantalist bakışın, kendisini kolonyalizm ve ırkçılık karşıtı olarak yansıtmasıdır.

Sağ kanatta ise veganlık, büyük komplo teorilerinin içerisinden değerlendirilmektedir. Özellikle iklim değişikliği inkârı üzerine kurulu komplo teorileri, çevreyle ilgili reform taleplerinin, sıradan insanların elinden refahlarını almayı ve insanları korkuyla kontrol ederek istedikleri şekilde yönlendirmeyi amaçlayan küresel güçlerin oyunu olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiaya göre, iklim değişikliği ve beraberinde getireceği felaketler sebebiyle dehşete kapılan kitleler, ellerinden otomobillerinin, klimalarının, etli yemeklerinin alınmasına rıza göstermektedir. Bu esnada tüm bu süreci yöneten elitler bu imkanlara sahip olmaya devam edecektir. Sürecin devamında ise, toplumun büyük çoğunluğu protein kaynağı olarak sentetik ete ve böcek kaynaklı yiyeceklere yönlendirilecektir.

Bu distopik beklentiler, özellikle Dünya Ekonomik Forumu'nun 2020 yılında yayınladığı Büyük Sıfırlama temalı içeriklerle özdeşleştirilmiştir. Bu konudaki görüşler, Covid19 pandemisinin

reddi, aşı karşıtlığı ve bir önceki bölümde sözü geçen, bitkisel gıdaların feminen olarak görülmesi gibi konularla bir araya getirilmiş, bütünlüklü bir ilişkiler ağı olduğu varsayılan bir kurgu oluşturulmuştur.

Yukarıda sözü edilen her iki yaklaşım da Türkiye medyasında yankı bulmaktadır. Ancak ABD medyasından farklı olarak, Türkiye'de bu iki görüş harmanlanmakta, sömürgecilik karşıtlığı kılıfına girmiş ancak büyük oranda muhafazakâr milliyetçi olan bir yaklaşım, sağ kanat komploculuk ile birleşmektedir. Örneğin Dr. Canan Karatay'ın bir televizyon programında iddia ettiğine göre, veganlık gençlerin kafası çalışmasın diye ortaya çıkarılmış bir moda olmanın ötesinde, Güney Afrika'daki apartheid döneminde siyahları uysallaştırmak için proteinsiz beslenmelerini amaçlayan yasaların bir uzantısıdır (Zahide Yetiş'le, 2018). Konuk olduğu bir başka programda ise, Karatay, veganlığın yapay et projesini hayata sokmak için 1950lerden itibaren ortaya atıldığını, bunun da insanlığı yapay olana mahkûm etmek isteyen birileri tarafından yapıldığını öne sürmektedir (Ferda Yıldırım, 2022). Böylece veganlığı savunanlar da ya kötü niyetli insanlar, ya da bu kötü niyetlilerce kandırılmış ve et yemeyerek bilişsel yetenekleri körelmiş kişiler olur. Karatay her iki röportajında da ısrarla vejetaryenliğe karşı olmadığını, vejetaryenliğin tutarlı bir felsefeye sahip olduğunu ancak veganlara karşı olduğunu belirtmektedir. Ancak, sözünü ettiği laboratuvar eti projeleri (ve elbette böceğe dayalı protein fikirleri) hayvan kullanımına dayanması sebebiyle veganların halihazırda karşı oldukları projelerdir. Dahası, zaten et yememe üzerine kurulu vejetaryenlik gibi bir "felsefe" mevcutken, bahsi geçen küresel güçlerin yapay et için neden "veganlık" gibi bir oyuna ihtiyaç duydukları da bir muammadır. Karatay'ın iddialarını hiçbir güvenilir kaynağa dayandırmamasına rağmen, bu çelişkili ifadeler medya yoluyla geniş kitlelere ulaşmakta ve toplumda kafa karışıklığına sebep olmaktadır (Veganlıkla ilgili komplo teorilerinin geniş bir tartışması için bkz. Altınal, 2022).

Tüm bu söylemler, hayvanlarla ilgili ahlaki görüşlerinin mantıksal bir sonucu olarak veganlığa ulaşabilecek bireylerin veganlar tarafından dile getirilen argümanlara kulak vermesinin önüne geçer. Veganlar uluslararası komplonun piyonları olarak görüldüğünde söylediklerini dinlemeye gerek kalmayacaktır. Böylelikle hayvanlarla ilgili tutarlı düşünme biçimi ve yetisinin karşısına yeni düşünsel engeller inşa edilmiş olur.

Veganların Mevcut Söylemle İlişkilenme Biçimleri: Otosansür ve Suskunluk Sarmalı

Veganlar, genellikle kendileri ve veganlık hakkında üretilen bu olumsuz söylemlerin ve kalıp yargıların farkındadırlar. Bu kalıp yargılar gündelik hayatta sürekli olarak devreye girmekte, mikroagresyonlar ya da açıkça düşmanca söylemler olarak veganların karşısına çıkabilmektedir. Örneğin, Türkiye'de yaşayan bir grup vegandan toplanan veriler, bazı veganların kendilerini azınlıklar ve engelliler kadar dışlanmış ve ayrımcılığa uğrar hissettiklerini göstermektedir (Bağcı ve Olgun, 2019). Azınlıklar ve engellilerle yapılacak bir kıyaslama her veganın durumunu temsil etmese de, veganlar toplumdaki kalıp yargılardan çeşitli derecelerde etkilenmektedirler ve bu kalıp yargılarla baş etmek için çeşitli stratejilere başvururlar. Örneğin, çatışmaya sebep olabilecek durumlardan kaçınmak veya sosyal itibarlarını düzeltmek için, yüzleşmekten kaçınma, doğru anı bekleme, ahlaki gerekçeleri anlatmak yerine bitkisel beslenmenin sağlık açısından sağladığı faydaları gündeme getirme, veganlığı anlatmak yerine yaşam biçimiyle örnek teşkil edeceğini umma gibi davranışlar benimserler. Bunların yanı sıra pozitif kimlik düzenlemesi için yiyeceklerini başkalarıyla paylaşma ve sorun yaşamamak için yemeklerini önceden planlama gibi yöntemler kullanmaktadırlar. Ancak bütün bu süreç, onlara susturulduklarını hissettirmektedir (Buttny ve Kinefuchi, 2020; Greenebaum, 2012; Paxman, 2021; Twine, 2014).

Veganların kalıp yargılar sebebiyle otosansür uygulamalarına dair nitel bulguları deneysel ortamda incelemek isteyen Bolderdijk ve Corbelissen (2022), veganların çoğunluk baskısı altında görüşlerini ifade edip etmeyeceklerinin gözlemlendiği bir model oluşturmuştur. Modelde, katılımcılar vegan ürünlerin tartışılacağının söylendiği bir görüşmeye davet edilmektedir. Her görüşmede, biri gerçek katılımcı ve üçü işbirlikçi katılımcılar olmak üzere dört kişi bulunmaktadır. İşbirlikçi katılımcılar vegan olmadıklarını, et yediklerini ifade ederler. Görüşmenin başında görüşmeci, bir arkadaşının ricası üzerine görüşmeye başlamadan önce süpermarketlerde daha fazla vegan ve vejetaryen ürünün satılması için bir imza kampanyası olduğundan ve isterlerse bu kampanyaya imza verebileceklerinden söz eder. İşbirlikçi katılımcılar sırayla imza vermeyi reddederler. Sıra her zaman son olarak gerçek katılımcıya gelir. İlk koşulda araştırmacı imza kampanyasını uzatırken, "imzalamak için üzerinizde bir baskı hissetmeyin, ben de imzalamadım" demekte, ikinci koşulda, "ben kampanyaya imza verdim ama siz üzerinizde baskı hissetmeyin" demektedir. Bulgular, araştırmacının imza vermediği koşulda katılımcının da imza vermekten çekindiği, araştırmacının imza verdiği koşulda ise kendi görüşlerini ifade etmek için cesaret bularak imza verdiğini göstermektedir. Bazı katılımcılar, imza kampanyasından sonra vegan ve vejetaryen ürünlerin tartışıldığı kısımda kendilerinin de deri bot giydiği, fanatik veganlardan olmadıkları, et yiyenleri yargılamadıkları ya da etin ne kadar sağlıksız olduğu gibi ifadeler kullanmışlardır (Bolderdijk ve Cornelissen, 2022). Bu yorumlar hem birer otosansür hem de vegan kimliğini yumuşatma ve geçirgen hale getirme çabasıdır.

Öte yandan, çalışma katılımcıların yarısından fazlasının tüm çekincelere rağmen imza verdiğini göstermektedir (Bolderdijk ve Cornelissen, 2022). Buradan da, vegan bir yaşam benimseyen kişilerin bu seçimlerinin arkasında durmalarına toplumsal söylemin ancak bir yere kadar etki edebildiği, insanları veganlığa yönlendiren ahlaki

gerekçelerin veganlık karşıtı söylemden daha güçlü olduğu sonucu çıkmaktadır.

Bazı katılımcıların veganlıklarını ön plana çıkarmamaya dair bu çabası, çevre hareketinde "suskunluk sarmalı" olarak adlandırılan (Geiger ve Swim, 2016) durumla örtüşmektedir. Bireyler, karşılarındakilerin görüşlerini hesaba katmakta ve kendi görüşlerini dile getirdiklerinde başkalarının kendilerinden hoşlanmayacağından ve konu hakkında yetersiz bulunacağından çekinmeye başlamaktadır. Daha az kişi bu konuyu konuştukça konu marjinalleşmekte, böylece suskunluk daha fazla suskunluğa yol açmaktadır. Çevre hareketinde bu sorunun çözümü olarak, çevreyi önemseyen kişilere önemsedikleri konunun başkaları tarafından da önemsendiği bilgisini paylaşmak ve otosansürü azaltmak olarak görülmektedir (Bolderdijk ve Jans, 2021; Geiger ve Swim, 2016).

Suskunluk sarmalını kıransa, veganlığı ahlaki sebeplerle benimseyen, veganlığın toplumsal bir değişiklik yaratabileceği inancına sahip olan, hayvanların uğradığı haksızlıklarla ilgili öfke hisseden ve kendini vegan kimliği ve hayvanlarla özdeşleştiren kişiler olmaktadır (Judge, Fernando ve Begeny, 2022). Bu kişiler veganlık odaklı hayvan hakları aktivizmine katılım göstermekte, gündelik yaşamda hayvan kullanımının ahlaki yanlışlığı hakkında konuşmaktan geri durmamaktadırlar. Bolderdijk ve Corbelissen modelinin uygulamasındaki katılımcıların veganlığı yumuşatma ve geçirgen hale getirme çabası, suskunluk sarmalını beslemenin yanı sıra, veganların hayvan meselesine dair tutarlı davranışlarıyla örnek teşkil etme ve ahlaki bir tartışmayı ortaya koyarak toplumsal dönüşümü sağlama imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Sonuç

Veganlık, gündelik yaşamın sıradan bir parçası olan ve hayvan kullanımını da sıradanlaştıran beslenme, giyim, eğlence gibi pratikleri, ahlaki ve politik bir sorgulamanın meselesi haline getirmekte, böylelikle toplumda bir tartışma açmaktadır.

Veganlığın gündeme getirdiği ahlaki meselelere—ve bu meselelerin gündeme getirilmesine—bir tepki olarak, vegan pratikleri ahlaki gerekçelerle benimseyen kişilere yönelik bir dizi olumsuz kalıp yargı üretilir. Veganlığın açtığı tartışma elbette toplumda birçok kişinin, özellikle de hayvanlara yönelik şiddeti az ya da çok gündeminde tutanların ilgisini çekmektedir; veganların önemli bir kısmı bu kişiler arasından çıkar. Bununla birlikte, veganları çilekeş, güçsüz, sağlıksız, rahatsız edici olarak damgalayan, kolonyalist olmakla ya da büyük bir oyunun parçası olmakla itham eden kitle, veganların tutumları üzerinde etkili olabilecek kadar büyüktür. Bu kalıp yargılar veganlarla ilgili görünse de, asıl hedef veganlık mefhumunun gündeme getiriyor olduğu ahlaki ve politik tartışmadır. Tam da bu sebeple, bu olumsuz yargıların hedefi olmak istemeyen bazı veganların bu tartışmayı gündeme getirmemek adına sessizliğe gömüldükleri ya da "ben o veganlardan değilim" ifadesiyle bir çeşit geri çekilme stratejisine başvurdukları görülür. Böylelikle, toplumun geri kalanının, önceki bölümlerde sözü edilen "veganlar ne yapıyorsa yapsınlar ama bana karışmasınlar" dileğini gerçekleştirmiş olurlar. Ancak veganların bu geri çekilme hareketleri, bir suskunluk sarmalına yol açar ve veganlığı politik alandan uzaklaştırıp kişisel alana hapseder. Oysa veganlık, her ne kadar bireyin kendi davranışlarını değiştirmesini içeriyor olsa da, kişisel alana ait bir mesele değildir. Veganlığı benimseyen bireyin niyeti, hayvanlara yönelik bireysel ahlaki yükümlülüğünü yerine getirmenin yanı sıra, bu ahlaki tutumun toplumsal norm haline gelmesi ve hayvan sömürüsünün ortadan kalkması sürecinde kendi üzerine düşeni yapmaktır.

Veganlığa yönelik gerek medyada gerekse toplumsal söylemde gözlemlenen kalıp yargılara ve olumsuz yaklaşımlara ilişkin "veganfobi" kavramı ortaya atılmış, bu durum bir ayrımcılık alanı olarak ifade edilmiştir (Cole ve Morgan, 2011; Doorslaer, 2019). Ancak özünde hayvanlara yönelik ayrımcılık ve şiddetle ilgili olan bu meseleyi insanlardan oluşan bir toplumsal gruba yönelik önyargı ve ayrımcılık olarak ele almak, gözlemlenen olumsuz kalıp yargıların

arkasında yatan türcü önyargı ve pratikleri gözden kaçırmaya sebep olacaktır. Dahası, böylesi bir yaklaşım, veganların uğradığı haksızlığa karşı onlarla dayanışma niyetiyle hareket eden "veganfobi karşıtı" (ancak kendisi hayvan kullanımına devam eden) bir politik öznelliği de ima etmektedir. Oysa hayvanlar için de veganlar için de asıl problem hayvan kullanımının kendisidir.

Yaşamımızı sürdürmek için hayvan bedenleri üzerinden beslenmeye ya da giyinmeye hiçbir ihtiyacımızın olmadığı, yanı başımızdaki veganların varlığıyla doğrulanır. Buna rağmen hayvan kullanımını sürdüren bir kişi, veganlara en az iki biçimde zarar vermektedir. Birincisi, hayvan kullanmaya ihtiyaç olmadığı halde hayvan kullanımını sürdürmeyi bir diğer ahlaki seçenek olarak tanımlamak suretiyle, vegan yaşamın ve dolayısıyla da veganların varlığını göz ardı edilebilir bir konuma getirmektedir. İkincisi, vegan bir yaşamın en az vegan olmayan bir yaşam kadar kolaylıkla sürdürülebildiği bir toplumu söylem ve pratikleriyle inşa etmenin yolu hayvan meselesi ve veganlıkla ilgilenen kişilerin vegan olmasından geçer; veganfobik olmadığını iddia eden bu kişiler vegan olmaya ayak direyerek bu toplumu geciktirmektedirler. Hayvan hakları kuramcıları Francione ve Charlton (2016), hayvanları biraz olsun önemseyen herkes için tutarlı ve sorumlu davranışın vegan olmak olduğundan bahsetmektedir; veganlığın sağlığa özellikle verdiği herhangi bir zarar olmadığının uzun zamandır biliniyor olması sebebiyle, hayvan kullanımı birçok kişi için sadece keyif ya da alışkanlıkla gerekçelendirilebilir. Hayvan bedenlerine yönelik ciddi bir hak ihlali olan hayvan kullanımını keyif ya da alışkanlık sebebiyle sürdürmek, hayvanları önemseme iddiasıyla çelişir. Dolayısıyla, veganfobi karşıtlığı üzerine kurulu olmasına rağmen hayvan kullanımı tartışmasını kendi yaşam pratiklerinden dışlayan bir politik öznellik, veganların ortaya koyduğu ahlaki ve politik tartışmayı yok sayarak veganlara tam da vegan kimlikleri üzerinden zarar veren bir öznelliktir.

Veganlara yönelik olumsuz tutumlar, türcülüğün bir uzantısıdır. Bu tutumların temel işlevleri hayvan kullanımına yönelik suskunluk sarmalını sürdürmek, böylece veganlığı özel alanla sınırlayarak hayvan kullanımına ilişkin ahlaki ve politik bir tartışmanın başlamasını engellemektir. Bu yüzden, veganlara ya da veganlığa yönelik olumsuz tutumları ve kalıp yargıları, hayvan kullanımının yaygınlığından ayrı düşünmek ya da çözümlerini hayvan kullanımının sonlandırılmasından başka bir yerde aramak eksik ve hatalı olacaktır. Veganların ayrımcılığa uğradığını ve bunun yanlış olduğunu düşünen, ancak kendisi vegan olmayan bir kişi, sezdiği ayrımcılığın kaynağına, yani toplumdaki rastgele ve kanıksanmış hayvan kullanımına varmalı, bu düşünce yolculuğuna çıkarken peşinde olduğu ahlaki davranışı hayatına geçirerek, vegan olmalıdır.

Kaynakça

Adams, C. J. (1990). *The sexual politics of meat: a feminist-vegetarian critical theory*. New York, Continuum.

Altınal, B.E. (2022, Temmuz 29) Başka bir dünya kaygısı: Antivegan komplo teorilerinin dünyasına bir giriş. *Vegan Abolisyon Çevrimiçi Dergi* *https://medium.com/veganabolisyon/antivegan-komplo-teorilerinin-dünyasına-bir-giriş-7ae787205a94* [08.01.2023]

Bagci, S.C., ve Olgun, S. (2019). A social identity needs perspective to Veg* nism: Associations between perceived discrimination and well-being among Veg* ns in Turkey. *Appetite*, *143*, 104441. doi: 10.1016/j.appet.2019.104441

Bashir, N.Y., Lockwood, P., Chasteen, A. L., Nadolny, D. ve Noyes, I. (2013). The ironic impact of activists: Negative stereotypes reduce social change influence. *European Journal of Social Psychology*, 43(7), 614–626. doi:10.1002/EJSP.1983

Bolderdijk, J. W. ve Cornelissen, G. (2022). “How do you know someone’s vegan?” They won’t always tell you. An empirical

test of the do-gooder's dilemma. *Appetite*, 168, 105719. doi:10.1016/J.APPET.2021.105719

Bresnahan, M., Zhuang, J., ve Zhu, X. (2016). Why is the vegan line in the dining hall always the shortest? Understanding vegan stigma. *Stigma and Health*, *1*(1), 3. doi: 10.1037/sah0000011

Buerkle, C. W. (2009). Metrosexuality can stuff it: Beef consumption as (heteromasculine) fortification. *Text and Performance Quarterly*, *29*(1), 77-93.

Buttny, R. ve Kinefuchi, E. (2020). Vegans' problem stories: Negotiating vegan identity in dealing with omnivores. *Discourse and Society*, 31(6), 565–583. doi:10.1177/0957926520939689

Burger King. (2006) *Manthem "I Am Man"* [TV Reklamı]. ABD. youtu.be/3XbkxI4rzYk

Cole, M. ve Morgan, K. (2011). Vegaphobia: Derogatory discourses of veganism and the reproduction of speciesism in UK national newspapers. *British Journal of Sociology*, 62(1), 134–153. doi:10.1111/j.1468-4446.2010.01348.x

Craig, W. J., Mangels, A. R. ve American Dietetic Association. (2009). Position of the American Dietetic Association: Vegetarian diets. *Journal of the American Dietetic Association*, 109(7), 1266–82. doi:10.1016/j.jada.2009.05.027

Cramwinckel, F. M., van Dijk, E., Scheepers, D. ve van den Bos, K. (2013). The threat of moral refusers for one's self-concept and the protective function of physical cleansing. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(6), 1049–1058. Doi:10.1016/J.JESP.2013.07.009

Ferda Yıldırım (2022) *Canan Karatay'dan kurtuluş reçetesi. Tarım zehirleri DNA'yı bozuyor. Obezite beyni küçültüyor.* [Video] Youtube. youtu.be/xDSP7UuNmO8?t= 1370

Francione, G. L. ve Charlton, A. (2016). İnsan Neden Vegan Olur: Hayvan Kullanımı Tartışmasına Bir Giriş. İstanbul, Metropolis Yayıncılık.

Gambert, I.ve Linné, T. (2018). From rice eaters to soy boys: race, gender, and tropes of 'plant food masculinity', *Animal Studies Journal,* 7(2), 129-179.

Geiger, N. ve Swim, J. K. (2016). Climate of silence: Pluralistic ignorance as a barrier to climate change discussion. *Journal of Environmental Psychology*, 47, 79–90. doi:10.1016/J.JENVP.2016.05.002

Greenebaum, J. B. (2012). Managing impressions: '"Face-saving"' strategies of vegetarians and vegans. *Humanity & Society*, 36(4), 309–325. doi:10.1177/0160597612458898

Judge, M. ve Wilson, M. S. (2019). A dual-process motivational model of attitudes towards vegetarians and vegans. *European Journal of Social Psychology*, 49(1), 169–178. doi:10.1002/EJSP.2386

İşler-Sevindi, M. ve Akalın, A. (2022). Eleştirel teori ile red pill hareketi uyumlu mudur?. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, *12*(2), 350-362. doi: 10.7456/11202100/010

Jowett, G. S. Ve O'Donnell, V. (2012). *Propaganda and persuasion.* Los Angeles: Sage Publications, Inc.

Kağıtçıbaşı, Ç. & Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş.* Evrim Yayınları.

Leneman, L. (1999). No animal food: The road to veganism in britain, 1909-1944. *Society and animals*. 7(3), 219-228.

MacInnis, C. C. Ve Hodson, G. (2017). It ain't easy eating greens: Evidence of bias toward vegetarians and vegans from both source and target. *Group Processes and Intergroup Relations*, 20(6), 721–744. doi:10.1177/1368430215618253

Malekinejad H, Rezabakhsh A. (2015). Hormones in Dairy Foods and Their Impact on Public Health - A Narrative Review Article. *Iran J Public Health*. 44(6), 742-58. PMID: 26258087; PMCID: PMC4524299.

Markowski, K. L. ve Roxburgh, S. (2019). "If I became a vegan, my family and friends would hate me:" Anticipating vegan stigma as a barrier to plant-based diets. *Appetite*, 135, 1–9. doi:10.1016/J.APPET.2018.12.040

Messina, M. (2010). Soybean isoflavone exposure does not have feminizing effects on men: a critical examination of the clinical evidence. *Fertility and sterility*, *93*(7), 2095-2104. doi: 10.1016/j.fertnstert.2010.03.002

Minson, J. A. ve Monin, B. (2012). Do-gooder derogation: Disparaging morally motivated minorities to defuse anticipated reproach. *Social Psychological and Personality Science*, 3(2), 200–207. doi:10.1177/1948550611415695

Monin, B., Sawyer, P. J., ve Marquez, M. J. (2008). The rejection of moral rebels: resenting those who do the right thing. *Journal of personality and social psychology*, *95*(1), 76. doi: 10.1037/0022-3514.95.1.76

Mun, Z. (2015). Eleştirinin Eleştirisi: Etin Cinsel Politikasındaki Yanlışlık. *Vegan Abolisyon*, 1(5), 9-12.

Paxman, C. G. (2021). "I love tater tot casserole, i just make it vegan": Applying the communication theory of identity to examine vegans' identity management techniques. *Communication Studies*, 72(4), 752–768. doi:10.1080/10510974.2021.1953554

Rosenfeld, D. L. ve Tomiyama, A. J. (2020). Taste and health concerns trump anticipated stigma as barriers to vegetarianism. *Appetite*, 144, 104469. doi:10.1016/j.appet.2019.104469

Rezekowicz, J (2020, Şubat 7). White Veganism. *The Stanford Daily*. https://stanforddaily.com/2020/02/07/white-veganism/ [08.01.2023]

Salmen, A., ve Dhont, K. (2022). Animalizing women and feminizing (vegan) men: The psychological intersections of sexism, speciesism, meat, and masculinity. *Social and Personality Psychology Compass*, e12717. doi: 10.1111/spc3.12717

Twine, R. (2014). Vegan killjoys at the table: Contesting happiness and negotiating relationships with food practices. *Societies*, 4(4), 623–639. doi:10.3390/soc4040623

Vandermoere, F., Geerts, R., de Backer, C., Erreygers, S. ve van Doorslaer, E. (2019). Meat consumption and vegaphobia: An exploration of the characteristics of meat eaters, vegaphobes, and their social environment. *Sustainability (Switzerland)*, 11(14), 3936. doi:10.3390/su11143936

Zahide Yetiş'le (2018). *Zahide Yetiş'le 408.Bölüm | 23 Ocak 2018* [Video] *Youtube*. youtu.be/_lA-Rbt93Oo?t=6470 [08.01.2023]

Zoledziowski, A. (2020, Ağustos 13) Dear White Vegans, Stop Appropriating Food. Vice News vice.com/en/article/bv833z/dear-white-vegans-stop-appropriating-food [08.01.2023]

Erkek Adam Et Yer!. https://www.yenisafak.com/hayat/erkek-adam-et-yer!-300971 [02.01.2023].

The Definition of Veganism. https://www.vegansociety.com/go-vegan/definition-veganism [01.01.2023].